

Вітман К.М.,

*доктор політичних наук, професор,
декан магістратури державної служби
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ ЯК ІНДИКАТОР ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗКОЛУ УКРАЇНИ

Анотація. Вивчаються актуальні проблеми етнонаціональної політики – формування громадянської ідентичності на тлі етнокультурного розколу та політичної деконсолідації. Доведено, що відсутність консолідованої зовнішньополітичної позиції України в етнополітичному конфлікті навколо Волинської трагедії є наслідком дії цих чинників. Це вказує на необхідність проведення політики консолідації для подолання розколу та інтенсифікації процесу формування політичної нації.

Ключові слова: етнокультурний розкол, консолідація, громадянська ідентичність.

Проблема етнокультурного розколу належить до найактуальніших викликів етнополітичній безпеці та цілісності України. Незважаючи на те, що державна етнополітика впродовж багатьох років була присвячена пошуку шляхів консолідації української нації – інтеграції усіх етнічних складових в політичну спільноту, процес її формування далекий від завершення. А. Колодій у своїх працях називає українську націю недостатньо сконсолідованою, оскільки з-поміж усіх можливих ідентичностей (етнічної, національної, територіальної) ідентичність громадянина України на першому місці менше ніж у 50% населення. На відміну від інших країн з багаторічною історією державотворення, в яких громадянська ідентичність домінує: 80-90% населення самоідентифікують себе в першу чергу як громадян держави, а вже потім як представників певного етносу, регіону [1].

Як свідчать соціологічні опитування, протягом останніх років намітилися певні зрушення у процесі формування політичної нації. Близько 53,4% жителів України вважають себе у першу чергу громадянами України, а вже потім представниками різноманітних локальних ідентичностей. Уперше за всю історію незалежності України цей показник перевищив 50%, отже громадянська ідентичність поступово починає доминувати над етнічною та регіональною в загальній структурі ідентифікації індивіда. Найбільше громадянська ідентичність виражена у центральній Україні (62,8%), а найменше – у Криму (34%), етнополітично найбільш нестабільному регіоні, де 17% респондентів продовжують ідентифікувати себе як мешканців колишнього СРСР [2].

Етносоціологи вважають, що чітке розмежування ідентичностей неможливо провести, оскільки в процесі суспільного розвитку відбувається взаємопро-

никнення, нашарування різних видів ідентичності. Г. Мазилова називає вірогідним наслідком етнічної ідентифікації сприйняття суб'єктом себе як носія культурно зумовлених рис, а наслідком громадянської ідентифікації – осягнення принципів інтеграції суспільства через залучення його до спільної справи, економічного та професійного зростання тощо. Водночас дослідниця стверджує, що етнічна ідентичність поступово включається в структуру ідентифікації більш високого порядку (економічну, політичну, ідеологічну), в тому числі й громадянську. В цьому випадку фактор етнічності може набувати різноманітнішого забарвлення, у тому числі політичного [3].

А. Карась переконаний, що громадянська ідентичність не породжується безпосередньо ні соціальністю, ні культурою – вона викликана суспільними потребами розвитку людини і поєднує у собі три складові: соціальні, культурні й епістемні. Громадянську ідентичність не можна редукувати до чисто соціальної – дослідник характеризує її як таку, що водночас відображає культурний, і соціальний, і епістемний рівні суспільного об'єднання людей [4]. Формування громадянської ідентичності відбувається паралельно з формуванням абстрактного політичного суспільства, що виступає відповідною формою організації громадянства. На думку А.Карася, в Україні відбувається постійна підміна соціального етнокультурним, перемикання риторики про незадовільний соціальний статус індивіда на проблему винятково культурної ідентичності. Останню науковець зараховує до когорти «традиційних форм стихійних ідентичностей» поряд з етнічною, релігійною.

Дійсно, такі припущення знаходять підтвердження в практиці етнонаціональних відносин. Відповідно до опитувань громадської думки, дві третини жителів всіх регіонів України вважають, що основою для національного єднання мають стати підвищення рівня життя та відродження економіки, а не пошук історичної справедливості або культурне домінування. Маючи певні стереотипи та упередження щодо жителів інших регіонів, що підтверджує актуальність етнокультурного розколу та необхідність консолідації політичної нації, 57,5% респондентів оцінюють відносини між регіонами як нормальні – такі, які не

містять напруги. Лише 12% вважає відносини між регіонами держави проблемними [5].

Як стверджує І. Кресіна, завданням етнонаціональної політики будь-якої держави є консолідація етнокультурно неоднорідних компонентів суспільства в політичну націю на основі громадянства та національної ідентичності. Винятком можуть бути країни, що вирішують проблеми етнічного характеру недемократичним шляхом, зокрема етнократії. Держави, зацікавлені в підтриманні міжетнічного миру, уникненні конфліктів за участю етнічного чинника, попередженні етнокультурного розколу, повинні приділяти багато уваги консолідації як у законодавстві, так і практичній етнонаціональній політиці [6]. Україна, без сумніву, належить до другої категорії. На рівні загальнонаціональної етнополітики все більше надій покладається на консолідацію політичної нації як механізм подолання етнокультурного розколу країни.

Наприклад, якщо в попередніх щорічних посланнях глава держави переважно констатував негативні наслідки розколу, то в цьогорічному зверненні зосередився на практичних механізмах подолання цього деструктивного явища. Культурну фрагментацію було оголошено загрозою національній безпеці, недостатню єдність соціуму – однією з причин політичної нестабільності, повільної розбудови громадянського суспільства та перманентних труднощів у економічному розвитку. На думку Президента такі фактори як відсутність спільної культурної основи та поглиблення соціокультурних меж, що існують між окремими регіонами, мовними та релігійними спільнотами, – посилюються за умов політичної нестабільності та економічних негараздів. Це накладає особливу відповідальність на державну владу та політичні сили, які спекулюють на соціокультурних розбіжностях і протиріччях із тактичних міркувань, без урахування стратегічних наслідків такої політики [7]. Для подолання цих деконсолідаційних явищ глава держави запропонував в межах етнополітики вжити заходів щодо сприяння інформаційному обміну, творчій взаємодії культурних спільнот України, формуванню спільного культурного простору шляхом розвитку міжкультурного діалогу в його практичному аспекті, який супроводжувався б підвищенням рівня взаєморозуміння і толерантності.

Втім, як зазначалося в попередніх працях, поки держава на загальнонаціональному рівні намагається знайти компромісні стратегії етнополітики, які б об'єднували суспільство, задовольняли інтереси та потреби більшості громадян України, регіональна етнополітика слугує засобом політизації етнокультурних відмінностей та загострення етнополітичних суперечностей, які поглиблюють етнокультурний розкол. Втіленням розбіжностей регіональної етнополітики

на загальнонаціональному рівні є ініціативи та дії окремих політичних сил. Наслідком етнокультурного розколу стала регіональна популярність українських партій – як правило вони обираються одним регіоном та представляють його інтереси, в тому числі етнокультурні, на загальнонаціональному рівні. Адже на етапі передвиборчої боротьби компромісні стратегії не мають такої популярності в поляризованому, розколотому українському суспільстві, на відміну від деконсолідаційних, що експлуатують стратегії розколу, нав'язування своєї етнополітики іншим регіонам.

Не випадково, у своєму посланні глава держави приділив стільки уваги саме етнокультурній складовій формуванню спільного простору та об'єднанню українського суспільства. Етнокультурна складова потужно представлена в громадянській ідентичності українців, є невід'ємною її частиною. Повністю замінити її соціальними, економічними або якимись іншими характеристиками не вдається. Подібні проекти формування політичної нації, що не враховують дію етнокультурних відмінностей, приречені на провал. Як пише Т. Возняк, ефективними західних сусідів у функціонуванні політичної нації робить консенсус щодо багатьох речей [8], натомість в Україні цієї єдності не спостерігається, політична нація не сконсолідована навколо певного консенсусу або він не поширюється на стратегічні речі.

Етнокультурний розкол негативно впливає на формування внутрішньої етнонаціональної політики – їй бракує динаміки, взаємоузгодженості, єдиного вектору спрямованості. Політичні сили, що представляють інтереси одного або кількох етнокультурних регіонів, на зразок ВО «Свобода» або Компартії України, мають свої власні проекти формування політичної нації. Як правило, вони поляризовані і далекі від урахування загальнонаціональних інтересів. Головною своєю метою партія «Свобода» проголошує побудову могутньої української держави на засадах національної справедливості, яка посяде гідне місце серед провідних країн світу і забезпечить безупинний розвиток української нації. При чому мається на увазі саме етнічна нація, тобто йдеться про проект побудови України для українців. Компартія натомість «рішуче відкидає будь-які спроби нав'язати суспільству націонал-шовіністичну ідеологію, яка становить ідейну основу фашизму, ідеї національної винятковості і неприязні до інших націй і народностей» [9] і пропагує інтернаціоналізм в етнонаціональній політиці, позбавлений будь-якого національного забарвлення. Тому жоден з цих проектів етнонаціонального розвитку втілений на практиці бути не може, адже радикальна етнонаціональна політика призведе до ще більшої деконсолідації українського суспільства.

Високий рівень внутрішньої політичної деkonsolidації негативно впливає й на зовнішню етнонаціональну політику України, яка не завжди може дати адекватну відповідь на зовнішні загрози етнополітичній безпеці. Реакція України часто є запізнілою, невідповідною рівню загроз та суперечливою, оскільки відображає розбіжності між основними політичними силами. Вони базуються на етнокультурних інтересах різних регіонів держави, неузгоджених і неконсолідованих між собою до спільного знаменника. Яскравим прикладом неузгодженості зовнішньої етнонаціональної політики України є відновлення етнополітичного конфлікту між Польщею та Україною навколо Волинської трагедії в 2013 році.

Нагадаємо, що йдеться про етнічні чистки польського населення, здійснені Українською Повстанською Армією та українського населення – польською Армією Крайовою під час Другої світової війни на Волині. Цей етнополітичний конфлікт вже багато років поспіль суттєво ускладнює співпрацю між двома сусідніми державами та заважає налагодженню стабільних стосунків у етнонаціональній сфері. Кожного року під час вшанування загиблих у різанині, відносини між державами стабільно погіршуються. Однак у 2013 році справа дійшла до ескалації конфлікту. Як відомо з теорії етнополітології, конфлікти етнічного характеру не завершуються ніколи, набуваючи ознак циклічності, з огляду на ірраціональне забарвлення етнічності. Остання, завершальна стадія перебігу такого конфлікту може стати початковою навіть через багато років внаслідок експлуатації етнічних образ, історичних стереотипів, спекуляцій навколо ворожнечі між етносами та державами минулих років.

Події розгорталися наступним чином. У березні 2013 року українська сторона закликала польську підтримати ініціативу щодо встановлення Дня пам'яті та примирення українців і поляків. Голова Верховної Ради підкреслив, що такий крок дозволить «зняти можливість політизації процесу примирення та поєднання і стане своєрідним дороговказом для суспільств обох країн» [10]. В квітні у Києві було створено громадський комітет «Примирення між народами», що звернувся з до українців та поляків з закликом примирення та взаємного прощення україно-польського протистояння часів Другої світової війни та наголосив на важливості добросусідських відносин сьогодні.

Реакція Польщі на примирювальні ініціативи України була зворотною. Нижня палата польського парламенту, Сейм, в проекті резолюції до 70-річчя Волинської трагедії вказала на ознаки геноциду у польсько-українському протистоянні. Сенат, верхня палата польського парламенту, підтримав текст резолюції, де події 1943 року визначаються як «етнічна чистка українськими націоналістами польського населення з ознаками геноциду» [11]. Резолюція називає

Волинську трагедію Волинським злочиним, події якого мали організований масовий характер й супроводжувалися жорстокістю. Дії ОУН-УПА характеризуються як брутальні акції фізичного знищення поляків. Жертви антипольської акції УПА оцінюються у 100 тис. осіб. Українські історики ставлять під сумнів таку кількість загиблих з польського боку. Про загиблих під час обопільних чисток українців, кількість яких становила близько 15 тис., в документі не згадується. Водночас у резолюції під назвою «У 70-і роковини Волинського злочину» зазначається, що Польща й Україна багато зробили для подолання складного минулого і поляки прагнуть примирення й дружби з українцями. Однак польський парламент вважає, що справжнє примирення можна збудувати тільки на правді та спільному засудженні Волинського злочину.

Тому польська партія «Солідарна Польща» звернулася до Європарламенту з запитом-проханням про вшанування 70-тої річниці Волинської трагедії досить жорсткою за змістом резолюцією і хвилиною мовчання. У місті Радимно на півдні Польщі в межах заходів ушанування жертв Волинської трагедії відбулася історична реконструкція знищення підрозділами УПА та українськими селянами польського села. Об'єднання українців у Польщі (ОУП) закликала місцеву владу скасувати реконструкцію, оскільки такого типу заходи не сприяють примиренню між двома народами, а навпаки розпалюють етнополітичний конфлікт.

Україна тим часом переконувала польських політиків не використовувати у заявах із приводу 70-річчя Волинської трагедії термін «геноцид». Перший президент України на зустрічі зі спікером Сенату наполягав на тому, що геноцид – це сплановані дії держави, тоді як Україна в 1943 році не мала держави і державних механізмів, якими могла б здійснити геноцид. Тому він закликав не роздмухувати україно-польський конфлікт [12]. Партія «Свобода» пообіцяла дати гідну, цивілізовану відповідь на резолюцію Сейму Польщі, оскільки вважає, що цим документом польські політики цілеспрямовано зруйнували 20 років політики добросусідства між державами. Політична сила рекомендувала докласти зусиль, щоб гідно вшанувати пам'ять українців, масово замучених на Холмщині поляками в 1944 році.

Загалом Київ досить стримано і толерантно відреагував на резолюцію як привід для розпалювання конфлікту. Праві політичні сили відмовилися від акцій протесту проти візиту президента Польщі до Луцька в липні, пов'язаного з участю в меморіальних заходах, присвячених Волинській трагедії. Б. Комаровський спільно з представниками української влади вшанував пам'ять загиблих. Найгучнішим інцидентом під час візиту польського Президента стало кинуте в нього яйце.

Однак етнокультурний розкол, деkonsolidація українських політичних сил навколо трактування

історичних подій суттєво позначилися на зовнішній етнонаціональній політиці України під час ескалації конфлікту влітку 2013 року. Вона не була злагодженою і не демонструвала єдності, такої потрібної Україні для стримування подібних загроз етнополітичній безпеці. 148 депутатів Верховної Ради лівого та центристського ідеологічного спектру під час прийняття резолюції польського парламенту звернулися до Сейму з проханням «підтримати рішення сенату, визнати Волинську різанину ОУН-УПА геноцидом щодо польського населення і засудити злочинні діяння українських націоналістів» [13]. Цим документом депутати назвали своєчасною ініціативу поляків із засудження геноциду ні в чому неповинних людей, незалежно від національності, що загинули у Волинській різанині. Українські політики погодилися, що різне трактування подій тих років шкодить відносинам між країнами.

Праві політичні сили звинуватили 148 депутатів у зраді національних інтересів України. Партія «Свобода» звернулася до СБУ з вимогою проаналізувати звернення на наявність ознак державної зради. «Історія не знає подібних прецедентів, щоби народні депутати, які отримали мандат від українського народу, намагалися дискредитувати свою націю й свою державу. Вперше у світовій історії державні діячі однієї країни звернулися до іншої з проханням публічно принизити їхню націю, їхніх героїв», – заявили в правій політичній силі [14].

Ці події та заяви підкреслили глибину етнокультурного розколу між окремими регіонами України, які мають власних героїв та вшановують різні історичні події. Адже окремі національні герої Заходу країни постають злочинцями і зрадниками на Сході та Півдні держави і навпаки. Лист до польського парламенту, який в трактуванні правих політичних сил виглядає як зрада, анітрохи не суперечить етнокультурній картині світу Сходу та Півдня, де невдоволені героїзацією ОУН-УПА. Саме тому депутати, які підписали звернення із закликом визнати Волинську трагедію геноцидом проти поляків, заявили, що не розуміють, чому їх звинувачують у зраді національних інтересів. Вони аргументували свій вчинок необхідністю оцінити роль УПА у подіях 1943 року, яка знищувала людей за національною ознакою.

Незважаючи на відсутність єдиної консолідованої реакції України етнополітичний конфлікт з Польщею не отримав продовження. Голова Сейму заявила, що не ознайомлювалася зі змістом звернення українських депутатів – відповідно цей документ не вплинув на зміст польської резолюції. Служба безпеки України в свою чергу не встановила ознак державної зради у зверненні 148 депутатів, назвавши документ висловленням окремої думки групи народних депутатів України щодо трагічних історичних подій.

Погіршення україно-польських взаємин на ґрунті етнополітичного конфлікту навколо Волинської

трагедії стало індикатором етнокультурного розколу України, деконсолідації політичних сил України. Розбіжність між політиками, що представляють інтереси різних етнокультурних регіонів України, завадила формуванню злагодженої зовнішньополітичної позиції України, що шкодить міжнародному іміджу держави та її національним інтересам. Це вказує на необхідність проведення політики консолідації усіх рівнів для подолання розколу та інтенсифікації процесу формування політичної нації.

Література

1. Колодій А. Національна єдність і патріотизм як чинники національної безпеки / А. Колодій // Національна безпека України [конференція українських випускників програм наукового стажування у США]. – 16-19 вересня, 2004 р. – Київ: Стило, 2004. – С. 43.
2. Громадянська ідентичність в сучасній Україні є домінуючою [Електронний ресурс] // Хмельницький бізнес-портал. – Режим доступу: <http://biznes.km.ua/openews/1173>.
3. Мазилова Г. Динаміка етнічної і громадянської ідентичностей українця в умовах суспільних трансформацій / Г. Мазилова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К, 2008. – Вип. 8. – С. 340.
4. Карась А. Громадянська ідентичність як чинник демократичного розвитку сучасної України [Електронний ресурс] / А. Карась / Київський клуб «Переосмислюючи демократію». – Режим доступу: <http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Karas.html>.
5. Громадянська ідентичність в сучасній Україні є домінуючою [Електронний ресурс] // Хмельницький бізнес-портал. – Режим доступу: <http://biznes.km.ua/openews/1173>.
6. Кресіна І.О. Проблеми етнонаціональної консолідації українського суспільства / І.О.Кресіна // Studia Politológica Ucraino-Polona. – Випуск третій. – Житомир-Київ-Краків. – 2013. – С.115.
7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – С. 174 – 175.
8. Возняк Т. «Украдена Україна» до формування української політичної нації / Т. Возняк // Культурологічний часопис «І». – 2001. – № 22. – С. 14.
9. Програма Комуністичної партії України [Електронний ресурс] / Комуністична партія України. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/programakpu/?lang=uk>.
10. Голова Верховної Ради пропонує польському парламенту встановити День пам'яті та примирення [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/561545-ribak-proponue-polskomu-parlamentu-vstanoviti-den-pamyati-ta-primirennya.html>.
11. Сейм Польщі ухвалив компромісну резолюцію щодо Волинської трагедії [Електронний ресурс] // Тиждень. ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/84422>.
12. Л. Кравчук про резолюцію сенату Польщі щодо Волині [Електронний ресурс] / Західна інформаційна корпорація. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2013/06/26/416377>.
13. 148 українських нардепів просять Сейм РП визнати Волинську трагедію геноцидом поляків [Електронний ресурс] / Укрінформ. – http://www.ukrinform.ua/ukr/news/148_ukraiinskih_nardepiv_prosyat_seym_rp_viznati_volinsku_tragediyu_genotsidom_polyakiv_dokument_1842317.
14. «Свобода» заявила про державну зраду 148 нардепів [Електронний ресурс] / Finance.ua. – <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/07/15/305416>.

Витман К.Н. Волынская трагедия как индикатор этнокультурного раскола Украины. – Статья.

Аннотация. Изучаются актуальные проблемы этнонациональной политики – формирования гражданской идентичности на фоне этнокультурного раскола и политической деконсолидации. Доказано, что отсутствие консолидированной внешнеполитической позиции Украины в этнополитическом конфликте вокруг Волынской трагедии является следствием действия этих факторов. Это указывает на необходимость проведения политики консолидации для преодоления раскола и интенсификации процесса формирования политической нации.

Ключевые слова: этнокультурный раскол, консолидация, гражданская идентичность.

Vitman K.N. Tragedy of Volhynia as indicator of the ethnic and cultural split of Ukraine. – Article.

Summary. The urgent problems of ethnopolitics like civic identity development on the ethnocultural split and political deconsolidation background are studied. It is proved that Ukraine has no consolidated foreign policy position in ethnopolitical conflict over Volyn tragedy because of these reasons. This emphasize the necessity of consolidation policy for ethnocultural split overcoming and intensification the process of political nation development.

Keywords: ethnocultural split, consolidation, civic identity.